

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТУРИЗМУ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Досліджено негативні наслідки впливу сучасної туристичної діяльності на навколишнє природне середовище. Розглянуто шляхи попередження та ліквідації деструктивних процесів у природі, викликаних інтенсивним розвитком туризму. Показана необхідність екологізації туристичної діяльності та розвитку сталого туризму в Україні.

Ключові слова: навколишнє природне середовище, деструктивні процеси, екологічний туризм, сталий розвиток.

Pryhara O. The tourism environmental problems and the ways of their solutions. The article is an attempt to investigate the negative effects of modern tourism activities on the environment. The prevention ways and elimination of destructive processes in nature, caused by the tourism intensive development was analyzed. The greening tourism necessity and sustainable tourism development in Ukraine were shown.

Key words: environment, destructive processes, eco-tourism, sustainable development.

Пригара О. Экологические проблемы туризма и пути их решения. Исследованы негативные последствия влияния современной туристической деятельности на окружающую природную среду. Рассмотрены пути предупреждения и ликвидации деструктивных процессов в природе, вызванных интенсивным развитием туризма. Показана необходимость экологизации туристической деятельности и развития устойчивого туризма в Украине.

Ключевые слова: окружающая природная среда, деструктивные процессы, экологический туризм, устойчивое развитие.

Постановка проблеми. За останні десятиліття туризм як один із високодохідних сегментів економіки та форми рекреаційної діяльності розвивається надзвичайно швидкими темпами. Туризм дає можливість забезпечити зайнятість населення, поліпшити соціальну інфраструктуру, відновити регіональну економіку за рахунок залучення інвестицій, покращити рівень життя населення та поліпшити екологічну обстановку за рахунок додаткового фінансування природоохоронних заходів. Необхідність розвитку туризму сприяє підвищенню рівня освіти, удосконалення системи медичного обслуговування, впровадження нових засобів поширення інформації тощо [6].

Розвиток туристичної галузі є дуже важливим для України, оскільки вона посідає одне з провідних місць в Європі за забезпеченістю природними рекреаційними ресурсами [1]. Однак, високі темпи розвитку туристичної галузі збільшують антропогенний вплив на навколишнє природне середовище, викликають появу деструктивних явищ в екологічних об'єктах. У зв'язку з цим, інтенсивний розвиток туризму потребує особливої уваги до виявлення негативного впливу на навколишнє природне середовище, пошуку шляхів його попередження та мінімізації.

Аналіз досліджень. Дослідженню даного питання присвячені роботи Голод А. Н., Новосад З. П., Дмитрук О. Ю., Куценко В. І. та інші, однак пошук шляхів попередження негативного впливу масового туризму на довкілля й досі залишається надзвичайно актуальним.

Мета дослідження полягає у вивченні причин виникнення негативних екологічних наслідків при здійсненні туристичної діяльності та пошуку шляхів попередження.

© Пригара О. Екологічні проблеми туризму та шляхи їх вирішення

редження та зменшення прояву деструктивних явищ в навколишньому природному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Туристична діяльність, як і інші галузі народного господарства, спрямована на використання природних ресурсів і природних об'єктів та залежить від якості навколишнього природного середовища. Основними туристичними цінностями, як відомо, є різноманітність ландшафтів, чисте атмосферне повітря, незабруднена вода, розмаїття рослинного та тваринного світу. В умовах поглиблення екологічної кризи, зростання масштабів забруднення, вичерпання природних ресурсів зростає загроза інтенсифікації деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі, які призводять до зменшення біорізноманіття та руйнування природних об'єктів. З кожним роком туристична галузь вимагає залучення все більшої кількості природних ресурсів та створення особливих природно-соціальних ландшафтів, де рекреаційне використання є основним. Найбільшого антропогенного навантаження зазнають курортні, лікувально-оздоровчі та рекреаційні зони та території, де здійснюється інтенсивне використання вичерпаних та не відновлюваних природних ресурсів. Стихійне та нераціональне використання таких територій породжує цілий ряд екологічних проблем, пов'язаних з забрудненням, пошкодженням та передчасним виснаженням лікувальних та рекреаційних ресурсів. Деструктивні зміни, що відбуваються в рекреаційній зоні часто призводять до руйнування самого природного об'єкта.

Особливо небезпечною для окремих регіонів та й для біосфери в цілому є створення спеціалізованих великих туристичних центрів та інтенсивне використання місцевих туристичних ресурсів. Перенаселеність і перевантаження туристичної інфраструктури, що викликано концентрацією туристів в обмежених місцях, призводить до понаднормативного використання природних ресурсів, значного забруднення довкілля, зростання обсягів відходів, наслідком чого є порушення екологічної рівноваги, виникнення незворотних змін у навколишньому природному середовищі, зменшення привабливості природного об'єкта та його деградації. Однак для успішного розвитку туристичної галузі стан навколишнього природного середовища є визначальним.

Справжньому ризику піддаються і ті місця перебування туристів, де відсутня необхідна та створена неналежна інфраструктура. Туристів приваблюють, насамперед, екологічно чисті регіони, де вони можуть повноцінно відпочити та отримати емоційне задоволення від спілкування з природою. Однак, прогресуюче захоплення природою, споживче ставлення до природи нині стає дуже небезпечним. Як пише відомий американський еколог Р. Неш, дика природа може бути дуже швидко «зацілована» у результаті її неконтрольованого використання в туристичних цілях. Туристи, короткочасно задовольнивши свої проблеми, ставлять їх вище довгострокового використання природних багатств [8].

Негативні, а іноді й катастрофічні наслідки інтенсивного розвитку туризму на природне середовище мають найрізноманітніші прояви. Насамперед, це виснаження природних ресурсів (вирубання лісів, споживання великої кількості водних ресурсів, руйнування ґрунтового покриву тощо), забруднення довкілля (забруднення атмосферного повітря транспортними засобами, збільшення об'єму каналізаційних стоків, накопичення твердих відходів тощо), погіршення екологічної ситуації в регіоні. Значної шкоди навколишньому природному середовищу завдає самовільне розміщення тимчасових баз відпочинку, самовільне розпалювання вогнищ, незаконне полювання, рибальство, збирання лікарських та декоративних рослин, заготівля деревних соків, створення ботанічних та зоологічних колекцій тощо.

Негативний вплив туризму на довкілля часто призводить до порушення екологічної рівноваги, створення загрози зникнення окремих видів рослинного і тваринного світу, виникнення незворотних процесів в біосфері, руйнації природного середовища.

Табл. Негативний вплив туризму на довкілля та шляхи його запобігання

Види негативного впливу туризму на навколишнє природне середовище	Шляхи попередження та ліквідації негативних екологічних наслідків
<p>Інтенсивне використання природних ресурсів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - вирубка лісів, створення природно-соціальних об'єктів та територій; - використання великих обсягів прісних водних ресурсів; - виснаження земель у процесі виробництва сільськогосподарської продукції - виснаження природних лікувальних ресурсів (мінеральних та термальних вод, лікувальних грязей тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> - встановлення лімітів використання природних ресурсів; - встановлення нормативів плати за використання природних ресурсів; - дотримання лімітів використання та нормативів плати за природні ресурси; - інтенсивне лісовідновлення; - відновлення земель; - раціональне використання природних лікувальних ресурсів
<p>Пошкодження або знищення природних ресурсів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - пошкодження або знищення дерев, лісових культур і молодняка, витоптування лісових насаджень, механічне їх пошкодження; - збирання дикорослих лікарських рослин, грибів, ягід з механічним пошкодженням; - заготівля деревних соків; - самовільне збирання та знищення рослин, занесених до Червоної книги; - незаконне полювання та рибальство 	<ul style="list-style-type: none"> - контроль за вирубкою лісів; - інтенсивне лісорозведення; - еколого-освітня та виховна робота з туристами; - роз'яснювальна робота з місцевим населенням; - створення природно-заповідних територій; - притягнення винних до відповідальності (адміністративний штраф, вилучення об'єкта правопорушення, відшкодування шкоди, заподіяної екологічним правопорушенням.)
<p>Забруднення навколишнього природного середовища:</p> <ul style="list-style-type: none"> - забруднення атмосферного повітря шкідливими викидами транспортних засобів; - забруднення лісів твердими відходами (консервні банки, скляні та пластмасові пляшки тощо); - забруднення поверхневих вод каналізаційними стоками, побутовим сміттям, паливно-мастильними матеріалами тощо) 	<ul style="list-style-type: none"> - обмеження вїзду транспортних засобів на територію природного об'єкта, курортної, лікувально-оздоровчої, рекреаційної зони; - поступовий перехід на екологічно безпечні види палива; - впровадження очисного обладнання і устаткування для утилізації забруднюючих речовин; - здійснення контролю за джерелами викидів і скидів забруднюючих речовин тощо
<p>Деградація навколишнього природного середовища:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зменшення площ лісів; - зменшення обсягів чистої прісної води; - деградація ґрунтів; - зникнення окремих видів рослинного і тваринного світу та збільшення видів, що знаходяться на межі зникнення 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження лімітів використання природних ресурсів; - підвищення розмірів плати за використання природних ресурсів; - інтенсивне лісорозведення; - створення природоохоронних територій; - економічне стимулювання природоохоронних заходів

Для збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, підтримання якості навколишнього природного середовища необхідно вживати ряд взаємопов'язаних заходів.

Насамперед, це встановлення та неухильне дотримання допустимого негативного впливу на навколишнє природне середовище (лімітів використання природних ресурсів, викидів та скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів), при якому підтримується екологічна рівновага та не втрачається здатність природних комплексів та об'єктів до самовідновлення. Однак успіх природоохоронних заходів немислимий на основі лише дозвільних та заборонних заходів. Інтенсивна рекреаційна експлуатація територій обов'язково має включати заходи щодо покращення територіальної структури, відновлення природних ресурсів та мінімізації негативного антропогенного впливу на довкілля. Одним із шляхів вирішення проблеми «туризм-довкілля» є залучення природоохоронних інвестицій, економічне стимулювання екологічно спрямованої діяльності у сфері туризму [6]. Серед заходів стимулювання раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища є надання пільг при оподаткуванні підприємств при переході на ресурсозберігаючі технології та впровадження очисного обладнання і устаткування для утилізації забруднюючих речовин і переробки відходів, виконанні інших заходів, спрямованих на поліпшення охорони навколишнього природного середовища.

Ефективним напрямком вирішення проблеми «туризм – навколишнє природне середовище» є розвиток екологічного туризму. Екологічний туризм сьогодні здатен забезпечити реальну фінансову підтримку охороні природи та підвищити значимість тих природних ділянок, які повинні зберігатися в незміненому стані. Екологічний туризм пропонує унікальні рішення, яке забезпечить робочі місця та стабільно високі доходи населення і збереже недоторканою дику природу. Екологічно орієнтовані напрямки туризму передбачають обмеження будівництва туристичної інфраструктури, використання екологічних видів транспорту, впровадження екологічних технологій для найбільш поширених видів туризму, підвищення екологічної свідомості туристів та місцевого населення.

Сьогодні екологічний туризм повинен стати головним фактором розвитку туризму, коли замість отримання короткочасної вигоди від спілкування з природою буде втілюватися довгострокова життєздатна екологічна стратегія, яка здатна забезпечити реальну фінансову підтримку охороні природи та підвищити значимість тих природних ділянок, які повинні зберігатися в незміненому стані.

Екологічний туризм володіє величезними рекреаційними, пізнавальними, еколого-освітніми, виховними можливостями, формує суспільну думку щодо охорони та раціонального використання природних ресурсів, важливості захисту навколишнього природного середовища. Розвиток екологічного туризму сприяє пошуку альтернативних варіантів сталого розвитку території, раціоналізації природокористування та сприяє формуванню ресурсозберігаючої політики регіону та країни.

У багатьох країнах екологічний туризм стає супутником і невід'ємною частиною всіх видів туризму, інтегрує їх у загальний процес раціонального природокористування та охорони довкілля [3]. Завдяки своєму просвітницькому та освітньому потенціалу екологічний туризм дозволяє пом'якшити удари, що завдає природі бездумне ставлення до неї людини, зберігає кутки незайманої природи і сприяє примноженню природних цінностей не тільки за допомогою екологічної просвіти, але і за рахунок коштів, що спрямовуються з прибутків від екологічного туризму на вирішення цих завдань [5].

Вирішення екологічних проблем неможливе без екологізації всіх видів туристичної діяльності, переходу туризму, як виду природокористування, до моделі збалансованого розвитку в системі «туризм-навколишнє природне середовище», про що неодноразово зазначалось в різноманітних міжнародних документах [2; 4; 7].

Концепція сталого розвитку пропонує чітку програму поєднання екологічних інтересів з економічним і соціальним розвитком і базується на двох ключових поняттях: потреби розвитку й обмеження розвитку, що мають бути взаємно врівноваженими. При цьому екологічні цілі суспільства розглядаються не як протилежні його економічним цілям, а як узгоджені, одно порядкові. Збалансованості економічних і екологічних цілей у процесі туристичної діяльності неважко досягти, обраховуючи всі затрати-вигоди від здійснення екологічно коректного природокористування у довгостроковому контексті. Так, діяльність, спрямована на охорону і збереження лісових, водних земельних ресурсів, поліпшує довгострокові перспективи розвитку туризму, а ресурсо- та енергозберігаюча діяльність, утилізація відходів служить економічним і екологічним цілям суспільства.

Висновки. Вирішення екологічних проблем туризму вимагає комплексного підходу, який повинен включати різноманітні та взаємопов'язані правові, економічні, екологічні, організаційно-технічні, освітньо-виховні та інші заходи, спрямовані на раціональне використання природних ресурсів та охорону навколишнього природного середовища.

Для зменшення негативного впливу туристичної діяльності на довкілля, збереження біологічного і ландшафтного різноманіття необхідно забезпечити взаємозв'язок управлінської діяльності у сфері туризму з раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні довкілля; удосконалити систему економіко-правових засобів охорони довкілля; здійснювати діяльність по екологізації всіх видів туристичної діяльності; підвищити рівень екологічної грамотності фахівців у сфері туризму; забезпечити належний рівень екологічної освіти та виховання населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : Методологія та методи аналізу, термінологія, районування : Монографія / О. О. Бейдик. – К., 2001. – 395 с.
2. Глобальный этический кодекс туризма. Сантьяго (Чили). 1 октября 1999 года // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. Збірник нормативно-правових актів / [упоряд. : В. К. Федорченко]. – К. : Юрінком, 2002. – С. 89–98.
3. Голод А. П. Екологізація туристичної діяльності в контексті забезпечення сталого розвитку регіону / А. П. Голод // Україна : Схід-Захід – проблеми сталого розвитку: матер. II туру Всеукр. Наук.-практ. Конф., 24-25 листопада 2011 р. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2011. – Т. 1. – С. 86–88.
4. Декларация Рио-де-Жанейро по окружающей среде и развитию. 03.06.1992 г. // Збірник міжнародно-правових актів у сфері охорони довкілля. – 2-е вид. доп. – Львів : Норма, 2002. – С. 14–18.
5. Дмитрук О. Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу / О. Ю. Дмитрук. – К. : Альтернатива, 2004. – 192 с.
6. Кубай Д. Екологічні аспекти сучасного розвитку туризму / Д. Кубай // Вісник Львів.ун-ту. Серія міжнародні відносини. – 2008. – Вип. 24. – С. 142–146.
7. Наше общее будущее. Доклад Международной комиссии по окружающей среде и развитию (МКОСР) / [Под. ред. С. А. Евтеева, Р. А. Перелета]. – М. : Прогресс, 1989. – 376 с.
8. Соляник С. Ф. Проблема негативних наслідків сучасного масового туризму та шляхи їх подолання / С. Ф. Соляник // Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія філософські науки. – 2011. – Вип. 11. – С. 230–242.

Статтю подано до редакції 11.03.2014 р.